
Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

(2018) Cilt 02, Sayı 01

Sultan Abdülhamid^a

Kitap İnceleme / Book Review

Melek Eyigün^b

Bu çalışmada, Fransız tarihçi François Georgeon'un kaleme aldığı Sultan Abdülhamid adlı kitap incelenmiştir. Eser, II. Abdülhamid'in biyografisini ele alırken aynı zamanda dönemin Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, idari, ekonomik ve sosyal durumunu da inceler. Kitap dört kısım, on dokuz alt bölümden oluşmaktadır. Sunuş bölümünde, Sultan Abdülhamid'i 19. yüzyıl "İmparatorluklar Çağı" içinde, yaşadığı dönemin şartlarına göre yorumlayan yazar, dönemin hadiselerini ve Osmanlı karşıtı güçleri, bölgenin jeopolitik özelliğini de göz ardı etmeden, kronoloji dâhilinde açıklar. "İlk söz" başlığı altındaki birinci bölümde, Sultan'ın dünyaya gelişi, bir imparatorluğun yeniden doğuşu, II. Abdülhamid'in gençlik yılları ile bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan değişim ve gelişmeler anlatılır. "Doğu Krizinde Abdülhamid" başlıklı birinci kısımda, II. Abdülhamid'in şehzadelikten sultanlığa geçiş süreci ile Sultan Abdülhamid iktidarının ilk icraatları ve imparatorluğun karşılaştığı sorunlar ele alınır. İkinci kısım, "Abdülhamid İmparatorluğu" başlığında, Sultan ve Yıldız Sarayı ilişkisi, mutlakiyetçi rejim, vilayetlerin önemi ve hilafet siyasetlerinin anlatıldığı bölümleri içerir. "Bir Krizden Diğere" başlığı altındaki üçüncü kısımda, Abdülhamid Han'ın iç ve dış politikaları, imparatorluk coğrafyasının doğusunda ortaya çıkan krizler ile ıslahat çalışmaları aktarılır. Dördüncü kısım, "Doruk Noktası ve Düşüş" başlığında olup, Sultan'ın tebaası ile olan ilişkisi, saltanatın zirveye ulaştığı dönem, emperyalizm ve milliyetçi akımlara karşı çalışmalar, Jön Türk faaliyetleri, Sultan'ın devrilmesini ve ölümünü anlatan bölümleri kapsamaktadır. Eser, Sultan Abdülhamid dönemi Osmanlı İmparatorluğu haritası, Yıldız Sarayı krokisi ve II. Mahmud'dan başlayarak, son Osmanlı hanedan mensuplarının isimlerinin bulunduğu soyağacı tablosu ile sona erer. Kitapta, 19. yüzyılın Avrupa siyasi coğrafyasının yorumu da, Osmanlı Devleti'yle olan ilişki bağlamında ele alınmaktadır.

François Georgeon, II. Abdülhamid'i "Tanzimat Çocuğu ve Doğu Sorunu Çocuğu" olarak niteler. Zira Sultan'ın çocukluk ve gençlik yılları, Tanzimat Fermanı'ndan sonraki değişim ve dönüşümlerle birlikte büyük devletlerin Osmanlı coğrafyasında neden oldukları sorunlar dönemine denk gelmektedir. Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu devirde

^a François Georgeon

İstanbul: İletişim, 2012. 648 sayfa. ISBN: 9789750510786.

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, eyigunmelek@gmail.com

gerçekleşen siyasi ve idari değişimler, klasik Osmanlı idari anlayışının terkedildiği bir dönemdir. II. Mahmud ile başlayan dışa açılma ve modern devlete dönüşme çabaları, II. Abdülhamid idaresinin karakterini oluşturan hazırlayıcı nedenlerdi. Nitekim Sultan Abdülhamid'in gençliği de bu dönemde şekillenir. Yazar, burada Sultan'ın portresini resmederken, kendisini yönetime hazırlayan ve büyük ölçüde onu etkileyen çevresel koşulları, olayları ve onun üzerinde etki bırakan kişileri anlatmaktadır. Böylece müellif, bir döneme damgasını vuran güçlü bir liderin ruh halinin ve karakterinin oluşumuna dair okuyucunun zihninde bir fikir oluşturur. Bu sayede yazar, okuyucunun ileride verilecek olan Sultan'ın yaşamındaki tüm tutum ve davranışlarına, önyargı ile bakmasını önlenmek istemektedir. Eserde verildiği üzere, Abdülhamid şehzadelik döneminde sade ve mütevazı bir yaşam sürmüştü. Şahsi arazileri üzerinde faaliyetlerde bulunarak ticaretle uğraşmış, yabancı borsalarda yatırımlar yapmıştı. Bütün bunlar, olayları kavrayan ve iyi analiz eden ve bir hesap adamı olan şehzadenin, gelecekte nasıl bir hükümdar olacağına dair öngöründe bulunma imkânı vermektedir.

François Georgeon, II. Abdülhamid'in karakterini ve devleti yönetme anlayışını Mithat Paşa örneği üzerinden somutlaştırır. Nitekim Sultan, Paşa'nın hazırlattığı ve kendisine sunduğu Kanun-i Esasi'nin (Anayasa) bazı kritik maddelerini, Tersane Konferansı (1876) kararlarının açıklanacağı tarihe kadar onaylamayarak, bir takım siyasi manevralarla kendi mutlak hâkimiyetine aykırı olmayacak şekle sokup, geleneksel bir hatt-ı hümayûn haline getirir. Bu durum, Sultan'ın güçlü ve bağımsız bir iktidar oluşturma çabası olarak değerlendirilebilir. Eserde, II. Abdülhamid'in Mithat Paşa'ya V. Murad'ın sağlığına kavuşması halinde tahttan feragat edeceğini yazılı bir taahhülle bildirdiği bilgisi verilir. Bu durumun yazarca Sultan'ın karakterinden yola çıkılarak eserde cevaplandırılması, okuyucuya psikolojik tahlil yapma ve yorumlayabilme merakı vermektedir.

Sultan Abdülhamid'in ilk atamalarında İngiliz yanlısı Mahmud Celaleddin Paşa'yı mabeyn müşirliğine getirmesi, onun iktidarını denge politikası üzerine kuracağına işaretler. Ancak Sultan, Sadullah Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'i görevde bırakma hususunda Mithat Paşa'ya verdiği sözü tutmadı. Nitekim bu olay, iktidarın gerektirdiği davranış biçimi olan yönetim iradesinin, kişisel taahhütlerin üzerinde olduğu gerçeğini göstermiştir. Yazar, ayrıca Sultan'ın tahta çıktıktan hemen sonra yaptığı kritik üst düzey atamalardaki hassas dengeleri gözetmesi, yabancı elçi ve devlet adamlarını kabuldeki gönül alıcı davranışları ve Mithat Paşa'ya karşı kuşkucu tavrıyla onun karakter analizini de yapmaktadır.

Sultan Abdülhamid, 93 Harbi'ni merkezden yani Yıldız Sarayı'ndan telgraflarla yönetmiş ve savaş, Osmanlı'nın mağlubiyetiyle neticelenmişti. Georgeon, II. Abdülhamid'in Avrupa kamuoyunu Osmanlı lehine harekete geçirmek için yabancı basını gerektiği zaman propaganda aracı olarak kullandığını ve bunun Osmanlı tarihinde bir ilk olduğu bilgisini verirken, Sultan'ın fotoğrafı ve fotoğrafçılığı diplomasi ve propaganda amaçlı nasıl kullandığını örnekleriyle somutlaştırır. Yazarın verdiği bu bilgiyle okuyucu, II. Abdülhamid'in nasıl pragmatik bir zekâyâ ve ileri görüşlü bakış açısına sahip olduğu kanaatine varır. Osmanlı Devleti, bu savaşta büyük toprak ve nüfus kaybına uğramıştı. Nitekim Balkan topraklarının önemli bir bölümü elden çıkmış, Ruslar İstanbul önlerine kadar gelmişti. Sultan, böylesine olağanüstü bir konjonktürde aldığı kararlar 13 Aralık 1878'de meclisi dağıttı. Böylece Osmanlı'da yeni başlayan Meşrutî rejim sona erdi. Yazar, Abdülhamid'in bu kritik kararını, Meşrutî sistemden hoşlanmayan Rusların isteğiyle mi

almıştı, yoksa Sultan şartlar gereği buna mecbur mu kalmıştı, gibi sorularla, olaylar üzerinden güçlü tahminler yürütüp, okuyucuyu düşündürmekte ve başka araştırmaların kapısını aralamaktadır.

Georgeon, okuyucunun zihninde canlandırabileceği en başarılı sahneyi sunduğu anlatımlardan birinde, Berlin Kongresi'ndeki uluslararası diplomasinin dilini ustaca tasvir eder ve bunu diplomatik yalnızlaştırma, ötekileştirme ve beden dili üzerinden anlatır. Örneğin, Bismark'ın Osmanlı temsilcilerine yönelik küçümseyici tavrı okuyucunun zihninde apaçık bir şekilde canlanır. Yazar, Sultan'ın bazı üst düzey atama tercihlerini de eleştirir. Eleştirilerini de atanmayan kişilerin daha liyakatli olduğu üzerine temellendirir. Ancak Mithat ve Hidiv Tevfik Paşaların tercih edilmeleri için İngilizlerin yaptığı baskılar, Abdülhamid'in kuşkucu kişiliği ile birlikte değerlendirildiğinde onun tercihlerindeki isabetini ortaya koyar. Yazar, dönemin İngiliz Başbakanı Gladstone'un Abdülhamid için ifade ettiği "kurnaz ve aldatmacadan oluşan dipsiz bir kuyu" benzetmesi ile başta İngilizler olmak üzere diğer büyük güçleri, alışılmışın dışında bir Osmanlı Sultanı portresi çizerek nasıl sükût-u hayale uğrattığını betimler. Georgeon, Osmanlı ekonomisinin neredeyse tamamen Büyük Güçlerce yönetilmesi anlamına gelen Muharrem Kararnamesi'ni ve Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin kurulmasını da, imparatorluğun yaşamaya devam ettiğine ve Sultan'ın hükümlerinin sürdürüğüne delil olarak sunar.

Yıldız Sarayı, Sultan Abdülhamid idaresinin ve Osmanlı'nın merkezi olma özelliğini 93 Harbi sonrasında kazanır. Yazar, Abdülhamid'in Yıldız Sarayını ikâmetgâh olarak seçme nedenlerini, sarayın bölümlerini, mimari yapısını değerlendirdikten sonra, Sultanın sarayı sosyal ve siyasi bir mekân olarak nasıl tasarladığını örneklerle sunar. Ayrıca müellif, Sultan Abdülhamid'in, üst düzey devlet adamlarını ve yönetimle birebir ilişkide kalması gerekenleri Yıldız'a yakın semtlere yerleştirerek, İstanbul'un sosyal dokusunun ve topografyasının değişimine ne şekilde etken olduğunu anlatır. Yazar, saraydaki bir hükümdar portresini betimlerken, Sultan'ın sıradan günlük yaşamını da ortaya koyar. Sultan'ın sarayda dış dünyaya kapalı bir hayat sürmesini ise, Murat'ı tekrar tahta çıkarmaya yönelik darbe korkusu içinde "Murat psikozuna yakalanmış" ifadesiyle niteleyen Georgeon, hükümdarın ruh dünyasını insan-mekân ilişkisi içinde çözümlemeye çalışır. Sultanın hafızasını ve belleğinin kuvvetli olmasına dair örnekler verir. Ayrıca "Sultan'ın zekâsı, insan, olgu ve durumlarla ilişkisi içinde gelişip şekillenmiştir" yorumunda bulunur. Yazar, Sultan Abdülhamid'in Batı tarzı motifleri yaşantısında tercih ettiği için onu "Burjuvalaşmış sultan" olarak niteler.

Georgeon, Sultan Abdülhamid'i tam mutlakiyetçi olarak tanımlarken bunu onun icraatları çerçevesinde izah eder. Rus Savaşı'nın ardından meclisi dağıtmasını, fikirleri ve nüfuzlu kişilikleri ile kendisine tehlikeli olanları uzaklaştırmasını, kendisini iktidara taşıyanları saf dışı bırakmasını, valide sultan ve hanedanın diğer üyelerini dış dünya ile görüştürmemesini yazar, Sultan'ın mutlak yönetimine dair örnekler olarak sunar. Müellif, II. Abdülhamid idaresinin ayırt edici özelliklerinden bir diğerini de devlet işlerinin komisyonlarla yönetilmesi olarak verir. Akabinde yazar, bundan yola çıkarak, devletin resmi işleyişini okuyucuya anlatır. Abdülhamid, memur atamalarında çoğunlukla liyakatli olanları tercih eder. Bunun yanı sıra muhaliflerine de devlet memurluğu vererek onların gönlünü kazanır. Böylece, muhaliflerinin hem sayısını azaltır hem de onların kümelenmelerini önler. Georgeon, Sultan'ın sık sık vali değiştirmek zorunda kaldığını bunda da haklı olduğunu ifade eder. Çünkü Sultan, liyakatli ve yetişmiş eleman eksikliğinden dolayı bu insanları her yerde

kullanmak zorunda olduğundan bahseder. Ayrıca müellif, valilerin doğrudan kendisiyle iletişime geçebileceklerinden bahisle Sultan'ın etkin bir yönetimi tercih ettiğini söyler. Yazar bu konuda, okuyucunun zihnini sürekli canlı ve geniş düşündürmeye çalışırken Vali Mehmet Tefvik örneğini gösterir. Georgeon, Abdülhamid'in basında sansür uygulamalarıyla ağır bir biçimde ve aşırı derecede eleştirildiğinden bahsederken ise, bunun hiç de sağlıklı bir yorum olmadığını, Avrupa ve Beyrut basınındaki örnekler ile Mizancı Murad'ın eserinden bahisle somutlaştırır.

Yazar, Sultan Abdülhamid'in Hazine-i Hassa idaresini çok etkin bir şekilde kullandığını belirtir. Bu bağlamda imparatorluğun kolonizasyonu için devlet ile Avrupa'nın yarış halinde olduklarını söyler. Eserde, II. Abdülhamid'in Anadolu ve Arap vilayetlerinde gerçekleştirdiği politikaları, söz konusu coğrafyaların merkezle bütünleşmesi olarak verilir. Nitekim yazar bunu "dahilde kuvvetlenme" ilkesi ile açıklar. Bu çerçevede gerçekleştirilen Hamidiye alaylarının kurulması ile Kürt aşiretlerinin kontrol edildiğini, ihtilalci Ermeni tedhişine karşı koyulduğunu, olası Rus saldırısına yönelik de Doğu'da askeri kuvvet oluşturulduğu belirtilir. Aşiret Mektebiyle de, Arap aşiret liderlerinin çocuklarını İstanbul'a getirterek Osmanlı tedrisatından geçirip merkezle çevrenin bütünleşmesine katkı sağladığı vurgulanır. Bu konuda Georgeon, Avrupa'nın sömürgelerini medenileştirdiği gibi Osmanlı'nın da marjinal nüfus topluluklarında benzer uygulamayı gerçekleştirdiğini iddia eder. Yazar, Sultan'ın İslâm dünyasını, Hristiyan Batı karşısında birleştirecek formüllerini, "iç kolonizasyon çabaları" olarak adlandırır. Yazar, II. Abdülhamid'in Arap ve Kürt aşiret mektepleriyle uzun soluklu projeyi hayata geçirdiğinden hareketle Sultan'ın geniş ufuklu stratejisini de takdir eder.

Yazar, II. Abdülhamid'in hilafeti ve ittihad-ı İslâm ideolojisini çok iyi bir şekilde kullandığını belirtir. Bu bağlamda, Sultan'ın, imparatorluk dâhilinde dini, iktidarını güçlendirmenin bir yolu olarak kullanırken; Hilafeti de, devletin toprak kayıplarına karşı, Batılı devletlere verdiği ideolojik bir cevap olarak değerlendirir. Georgeon, Sultan'ın hükümdarlığı sırasında faziletli, adil, sade ve cömert hükümdar imajı çizerek halifeye yakışır bir rol üstlendiğini savunur. Sultan'ın Hicaz'ın idaresi için şerif ve validen oluşan iki başlı sistemi onaylamasını, onun realist yönünü; hacılar için imaretler yapıp, su ikmal sistemini yenilemesi ve muhtaçlara sadaka vermesi gibi faaliyetlerini ise onun idealleri için yaptığı icraatlarını gösterir. Yazar, Osmanlı'nın hilafet siyasetinin Batı'da Panislamizm korkusuna neden olduğunu belirtir, ama bunu Batı'nın bir paranoyası olarak değerlendirir. Nitekim bunu yazar, hilafeti Hristiyan dünyaya karşı bir güç gösterisi olarak kullanma stratejisini "Hristiyan dünya ile eşitler arası diyalog kurmanın yolu" olarak yorumlar.

Georgeon, Tunus'un Fransızlar, Mısır'ın İngilizler tarafından zapt edilmesini Osmanlı'nın uluslararası alandan tecridi olarak yorumlar. Yazar, Batı'nın Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki politikalarını anlatırken, Batılı devletleri emperyalist ve sömürgeci olarak niteler. 19. Yüzyıl, Avrupa'nın ekonomik, kültürel, siyasi ve dini olarak egemenliğinin baskın olduğu bir dönemdi. Sultan Abdülhamid de Batılı devletlerin ekonomik yatırım ve eğitim faaliyetleri adı altında Osmanlı coğrafyasında faaliyetler göstermesinden rahatsızdı. Yazar, Abdülhamid'in söz konusu okullarda İslâm ve Osmanlı aleyhine nefret tohumu ekildiğini bilmesine rağmen, bu kuruluşların faaliyetlerini engelleyemediğini belirtir. Georgeon, Sultan'ın bazı düzenlemelerle söz konusu okulları kontrol altına almaya çalışmasına karşın, bu konuda da aciz kaldığını vurgular. Yazar ayrıca, Abdülhamid Han'ın, kapitülasyonlar ile yabancı postaneler ve sigorta şirketlerinin imtiyazlarını kaldırmaya

yönelik uğraş verdiğini, fakat bunlarda da muvaffak olamadığını vurgular. Eserde yazar, Sultanın Osmanlı ordusundaki ıslahat çalışmaları sırasında, donanmayı ihmal ederek, Haliç'te çürümeye terk ettiğine dair yapılan yorumları eleştirir. Zira müellif mali ve stratejik nedenlerden dolayı Sultan'ın bu şekilde davranmak zorunda kaldığını savunur. Ayrıca II. Abdülhamid'in, askeriyede, eğitimde ve adliyede gerçekleştirdiği reformları örnekleri ile okuyucunun dikkatine sunar. Georgeon, 1889'da yaşanan Ertuğrul Fırkateyni faciasında Sultan'ın da sorumlu olduğunu belirtir. Nitekim Japonların o mevsimde geri dönülmemesi yönündeki ısrarlı tavsiyelerine rağmen, fırkateynin Sultan'ın talimatından dolayı yola çıkmak zorunda kaldığını söyler.

Osmanlı coğrafyasındaki Ermeni tedhiş faaliyetleri 1890'larda başlamıştı. Bu bağlamda, Abdülhamid Han'ın isyanları bastırmak için askeri güç kullanması ise Avrupa kamuoyunda büyük tepki çekmişti. Georgeon, bu konuda "Abdülhamid Ermenilere karşı asla önyargı beslememiştir" değerlendirmesini yapar ve Sultanın üst düzey yönetime getirdiği ve yakınında bulundurduğu Ermenileri örnek gösterir. Osmanlı coğrafyasında çıkan olaylarda binlerce Ermeni ve Müslümanın ölmesine ise Batılı devletlerin reform dayatmalarının neden olduğunu belirtir. Müslümanların, Rus Savaşı'ndan sonra derin karşı tepkiyle dolu olduklarını, olayların Ermenilere karşı bu boyutlara ulaşmasında, halkı kimin yönlendirmiş olduğu sorusunu sorarak zihinleri kurcalar. Yazar, Avrupa'nın ve çağdaş tarihçilerin Ermeni karşıtı olayları II. Abdülhamid'in planladığına dair suçlamalarını, onun iç ve dış diplomasiyi yönetirken takip ettiği aşırı ihtiyattan dolayı reddeder. "Bu şiddet dalgası içinde hesaplaşmalar, kıskançlıklar, her türlü toplumsal, kültürel ve cinsel doyumsuzlukların dışa vurumu" yorumuyla olayların psikolojik arka plan tahlilini yapar. Georgeon, Ermeni hadiselerinin yalnız siyasi etnik sorunların değil, iktisadi sıkıntıların da ürünü olduğu değerlendirmesini yaparak, geniş bakış açısını yansıtır. Bununla birlikte müellif, Hamidiye alaylarının kurulmasında ise, Sultan'ı gidişatına hâkim olamayacağı olaylar dizisini başlatmakla suçlar. 1895 Ermeni olaylarını, II. Abdülhamid'in güç kullanarak bastırmasını eleştirenlere karşı yazar, Kral II. Leopold'un şahsi mülkü olan Belçika Kongo'sunda yaptıklarını hatırlatarak, Batı'nın siyasi riyakârlığına dikkat çeker. Georgeon, bütün olaylara rağmen, 1896 sonunda Osmanlı toprak bütünlüğünün sağlanmasını ve Ermeni ulusal hareketinin zayıflamasını, Büyük Güçler arasındaki zıtlıklardan faydalanan Abdülhamid'in başarılı bir iç ve dış politikası olarak değerlendirir.

Yazar, 1896'da toplanan I. Yahudi Kongresi'nin organizatörü Theodor Herzl'in 1901'de Sultan'ın huzuruna çıkarak, Osmanlı borçlarının ödenmesi karşılığında, Filistin'den toprak talebinin reddini de okuyucuya aktarır. Ayrıca Sultan, Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimini önlemek amacıyla Hazine-i Hassa ile bölgedeki geniş toprakların mülkiyetini almıştı. Bunun yanı sıra, Filistin topraklarında Yahudilere toprak satışını da yasaklamıştı. Yazar, Sultan'ın söz konusu tasarruflarından sonra Batı dünyasında "Kızıl Sultan" olarak nitelendirildiğine de dikkat çeker.

1897 Yunan Teselya Zaferi'ni yazar, Abdülhamid'in içerideki ve dışarıdaki güç gösterisi olarak yorumlar. Galibiyetin ardından Alman İmparatoru II. Wilhelm'in İstanbul ziyaretini de "Abdülhamid'in Avrupa'nın en güçlü devlet reisi ile iki eşit ilişkisi" olarak değerlendirir. II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'ndan hiç çıkmadan, imparatorluğun kalkınması için tüm her alanda kalkınma hamleleri gerçekleştirmiş ve tüm bölgelerde imar faaliyetleri ile halka yönelik hayır işleri yapmıştı. Sultan'ın her yerde kendini hissettirerek, tebaasının mutluluğuna

çalışan bir hükümdar imajı çizdiği bu tablo için yazar, “müthiş bir mizansen” yorumunda bulunur. Georgeon, rejimin rayları olarak nitelediği Hicaz demiryollarını çölde ekonomik olmayan devasa bir yatırım olarak tanımlarken, bu projeyi kalkınma ve ilerlemenin de açık bir işareti olarak değerlendirir. Ayrıca yazar, Bağdat demiryolunu ise Büyük Güçler arasında yeniden dengeler kurulmasına neden olan akıllı bir politikanın ürünü olarak sunar.

Makedonya’da başlayan Jön Türk isyanı 3. Ordu’da kuvvetlenir. II. Abdülhamid bu isyanı bastıramaz. 23 Temmuz 1908’de Meşrutiyet ilan edilir. 31 Mart Ayaklanması’nın ardından Selanik’te bulunan Hareket Ordusu’nun İstanbul’a gelerek duruma el koyması ile Abdülhamid Han hal edilir. Meclisin aldığı hal kararını Sultan’a bildirmek için görevlendirilen dört kişiden birinin Ermeni Katolik, diğerinin Selanikli bir Yahudi, bir diğerinin ise Arnavut kökenli olması, yazar tarafından manidar bulunur.

Sonuç olarak, Sultan Abdülhamid, Türk tarihinde en çok tartışılan tarihi şahsiyetlerden biridir. Onu, ifrat ve tefrit noktasında tabulaştırıp yüceltenler ile takip ettiği, uyguladığı politikalarından dolayı kendisini itibarsızlaştıran kesimler bulunmaktadır. Bu bağlamda Sultan Abdülhamid’in yabancı bir akademisyen tarafından oldukça objektif bir şekilde değerlendirilmiş olması eseri kıymetli kılan en önemli özelliğidir. Kitapta, II. Abdülhamid dönemi güç unsurlarının eleştirilmelerine imkân veren yansız bir anlatım hâkim olurken, okuyucunun döneme ait farklı araştırmalar yapmasına da yol vermektedir. Ayrıca, Georgeon’un “Abdülhamid’in yaptıkları, hem II. Mahmud’un devamıydı, hem de Mustafa Kemal Atatürk’ün habercisiydi” yorumu, dikkate şayandır. Netice itibariyle, son dönem Osmanlı tarihi ile günümüz Türkiye’sini ve Osmanlı bakiyesi coğrafyaları daha iyi anlayabilmek için François Georgeon’un Sultan Abdülhamid adlı eseri ilgililer, dönemi çalışanlar ve tarih sevenler tarafından muhakkak okunmalıdır.